

نجفی ابرندآبادی، علی حسینی، "جهانی شدن قاچاق کالای سلامت محور - جهانی شدن سیاست جنایی در: رحمانیان، احمد و القاصی مهر، علی «به اهتمام»، مجموعه مقالات و سخنرانی‌های نخستین همایش ملی پیشگیری از قاچاق کالای سلامت محور، انتشارات فرهنگ پارس، شیراز، چاپ اول، ۱۳۹۲.

جهانی شدن قاچاق کالای سلامت محور جهانی شدن سیاست جنایی (جمع‌بندی همایش)

علی حسین نجفی ابرندآبادی*

۱- قاچاق کالا، به طور کلی و قاچاق مواد غذایی، بهداشتی، دارویی و پزشکی، به ویژه از جهات مختلف مهم و در نتیجه قابل بررسی است. قاچاق کالای سلامت محور، از یک سو اقتصاد کشور را تهدید می‌کند؛ زیرا مرتکبین این جرم از مزایای امنیت و خدمات عمومی که دولت تامین و تضمین می‌نماید استفاده می‌کنند، ولی در مقابل، مالیات و عوارض مربوط را به دولت نمی‌پردازند. به عبارت دیگر، مرتکبان از حمایت‌های اجتماعی معمول مانند سایر شهروندان برخوردار می‌شوند، ولی خدماتی به جامعه عرضه نمی‌کنند و در تولید و ایجاد اشتغال قانونی نیز سهمی ندارند. جرم قاچاق کالاهای سلامت محور از سوی دیگر، تهدیدی جدی علیه سلامت عمومی مردم به حساب می‌آید؛ کالاهای سلامت محور قاچاق شده، به عنوان مثال مواد غذایی - بهداشتی کودکان، از نظر معیارهای تولید و عرضه ممکن است برابر با استانداردهای لازم نباشد، به این ترتیب، نسل‌های یک جامعه در معرض خطر قرار می‌گیرد.

قاچاق کالا، امنیت ملی کشور را هم تهدید می‌کند. در واقع، قاچاقچیان با انواع حربه‌ها از جمله تطمیع متولیان مقابله با این جرم، در نهایت حاکمیت و اقتدار ملی را تضعیف می‌نمایند و با پول‌های کلانی که از گذر ارتکاب این جرم بدست می‌آورند، ناگزیر به ارتکاب جرم‌های جدیدی مانند پولشویی، رشا و جعل نیز روی می‌آورند. به همین جهت است که این قبیل جرایم نوعاً به صورت سازمان یافته ارتکاب می‌یابد و مرتکبان، با نفوذ در نهادهای مختلف دولتی، بر اقتدار ملی، سلامت مردم و نظام اقتصادی چیره می‌شوند.

۲- قاچاق کالای سلامت مدار، یک جرم اقتصادی^۱ محسوب می‌شود و از این لحاظ، ویژگی‌های

* استاد دانشگاه و عضو هیأت علمی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی
۱ - بند ماده ۳۶ قانون مجازات اسلامی، قاچاق کالا و ارز را «جرم اقتصادی» قلمداد کرده است.

خاص خود را دارد: بزه دیدگان این جرایم معمولاً در کوتاه مدت متوجه بزه دیدگی خود نمی‌شوند یا دیر به آثار زیانبار ارتکاب جرم علیه خود پی می‌برند؛ بین مرتکب و بزه دیده، بر خلاف جرایمی چون قتل، کلاهبرداری یا خیانت در امانت، رابطه قبلی وجود ندارد؛ لازم نیست بزهکار برای ارتکاب جرم بایزه دیده روبرو شود.

به عبارت دیگر، ارتکاب این جرم مستلزم حاضر بودن کنشگران جرم در کنار یکدیگر و در محل خاص نیست. ارتکاب قاچاق کالای سلامت محور مرز نمی‌شناسد و لذا می‌توان از آن به عنوان یک جرم جهانی شده یاد کرد. قاچاق کالا مانند جرم پولشویی همه کشورها را درگیر کرده است. قربانیان این جرم ممکن است شهروندان کشورهای مختلف باشند؛ دارو یا مواد غذایی قاچاق شده که استانداردهای متعارف را ندارد در همه کشورها عرضه می‌شود و بدین ترتیب قربانیان این جرم، مصرف‌کنندگان در سطح کشورهای جهان هستند، مصرف‌کنندگانی که نوعاً برای تظلم خواهی به مراجع صالح رجوع نمی‌کنند. زیرا ممکن است بزه دیدگی انفرادی هر یک از آن‌ها از نظر کمی ناچیز باشد و دیگر اینکه اثبات رابطه بزه دیدگی - بزه کاری در این نوع جرایم بسیار دشوار است. به عنوان مثال، اثبات مرگ ناشی از مصرف تدریجی داروی غیر استاندارد یا ابتلا به بیماری‌های ناعلاج در اثر مصرف مستمر مواد دارویی، غذایی و یا بهداشتی سخت است یا رابطه بین رکود اقتصادی و بیکاری با قاچاق کالا برای جامعه محسوس و ملموس نیست؛ یا برآورد و تجسم تضعیف اقتدار ملی در اثر سلطه و نفوذ قاچاقچیان بر کارکنان و نهادهای دولتی متولی مبارزه با قاچاق کالا برای جامعه آسان نیست.

۳- جرایم مرتبط با قاچاق کالای سلامت محور حساسیت و احساس ناامنی شهروندان را مانند جرایم خشونت آمیز بر نمی‌انگیزد،^۱ چندان که می‌توان گفت مصرف‌کنندگان چنین کالاهایی، از جمله به لحاظ ارزان‌تر بودن بهای آنها، به تاریخ مصرف، استاندارد بودن یا پیامدهای بهداشتی ناگوار آن‌ها توجه نمی‌کنند و معیاری برای تفکیک کالای قاچاق شده از کالای قانونی و استاندارد در اختیار ندارند.

۱ - برای اطلاعات بیشتر، ک نجفی ابرندآبادی، علی حسین، تحلیل جرم شناختی جرایم اقتصادی، تعالی حقوق، شماره ۵، سال ۱۳۸۵؛ نجفی ابرندآبادی، علی حسین، از جرم یقه سفیدی تا جرم اقتصادی، دیباچه در: بنسون، مایکل ال سالی اس سیمپسون، جرایم یقه سفیدی، رویکردی فرصت مدار، ترجمه اسمعیل رحیمی نژاد، نشر میزان، ۱۳۹۱؛ ابراهیمی شهرام مجید صادق نژاد نائینی، تحلیل جرم شناختی جرایم اقتصادی، فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، شماره ۵، زمستان ۱۳۹۲، صص ۱۴۷ تا ۱۷۴.

چگونه یک مصرف‌کننده عادی می‌تواند به هنگام خرید یک دارو یا نوشیدنی، استاندارد بودن آن را خود احراز نماید؟ بدین ترتیب است که قاچاق کالای سلامت محور و مصرف آن‌ها با کیفیت فرهنگ عمومی جامعه نیز ارتباط دارد.

۴- چنانچه کیفیت تولیدات داخلی، به طور کلی و کیفیت کالاهای قانونی سلامت محور، به ویژه در سطح مطلوب نباشد یا از نظر کمی در حد تقاضا در دسترس عموم قرار نگیرد، کالای قاچاق شده بی‌تردید مقبولیت عمومی پیدا خواهد کرد. به همین جهت قانونگذار در ماده ۱۴ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲، به درستی، از یک سو بر ارتقاء کیفیت تولیدات داخلی و از سوی دیگر، بر ارتقاء فرهنگ عمومی با هدف پیشگیری از این جرایم تاکید کرده است. همه کشورها بیش یا کم با افزایش آمار این جرم و رقابت میان تولید کنندگان رسمی کالاهای استاندارد و کالاهای مشابه بیش از پیش تقلبی قاچاق روبرو هستند. بدین سان، ارتقا فرهنگ عمومی جهانی در ارتباط با اقتصاد ملی، بهداشت عمومی، مصرف و اقتدار ملی عامل مهمی در مقابله با قاچاق کالاهای سلامت مدار محسوب می‌شود.

۵- ایران به لحاظ موقعیت جغرافیایی خود شانزده همسایه آبی و خاکی دارد، همسایگانی که به لحاظ اقتصادی، فرهنگ عمومی و ثبات سیاسی در یک سطح قرار ندارند، چنانکه گاه اقتصاد بعضی از این کشورها با درآمدهای ارتکاب این نوع قاچاق به حیات خود ادامه می‌دهد. در چنین شرایطی، مرتکبین جرایم قاچاق به جهت گستردگی مرزها و دشواری کنترل آنها، از نظر موقعیتی، در وضعیت مناسبی قرار می‌گیرند. به همین جهت، اقدام‌های پیشگیرانه‌ی موقعیت مدار یعنی ایجاد موانع فنی - فن آورانه در مرزها و نظارت بر رفت و آمدها در شهرهای مرزی به عنوان یکی از راهکارهای مقابله، اتخاذ و اعمال می‌شود، امری که نویسندگان قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز ۱۳۹۲ بر آن واقف بودند و مواد چندی^۱ را بدان اختصاص داده‌اند.

۶- کنترل موثر چنین جرمی به لحاظ ویژگی فرامرزی آن، منوط به هماهنگی بین دولت‌ها در سطح جهانی است. به عبارت دیگر، جهانی شدن جرم، جهانی شدن سیاست جنایی را می‌طلبد؛

۱ - از جمله باید به تجهیز مبادی ورودی خروجی مسیرهای حمل و نقل به امکانات فنی مناسب الکترونیکی کردن کلیه اسناد ورود و صدور؛ شناسه دار کردن کلیه انبارها مراکز نگهداری کالا؛ تجهیز وسایل حمل و نقل جاده‌ای کالا به سامانه فنی ردیاب، موضوع بندهای ب، و ماده و الزام به شناسه رهگیری، بهره‌گیری از فناوریهای نوین بویژه رمزیننه، موضوع ماده ۱۳ این قانون اشاره کرد.

یکی از لوازم چنین سیاستی نزدیک کردن سیاست جنایی کشورها، بویژه در سطح منطقه ای، در قبال این جرایم است. قانونگذار ایران به این نکته نیز توجه داشته، و در ماده ۱۷ قانون پیش گفته برای پیشگیری از قاچاق کالا و ارز به «ساز کارهای دیپلماتیک» متوسل شده است. قانونگذار، افزون بر مفاد ماده ۱۷، از سال‌ها پیش برای هماهنگ کردن سیاست جنایی ایران با کشورهای دیگر از جمله در حوزه قاچاق کالا و مواد مخدر و جرایم مرتبط، تفاهم نامه‌ها و قرار دادهای امنیتی- قضایی- پلیسی چندی را تصویب نموده است.^۱

۷- افزون بر ارتقاء همکاری‌های بین‌المللی برای مقابله با قاچاق کالا، به طور کلی و قاچاق کالای سلامت محور، به طور خاص که در ماده ۱۵ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مورد توجه قانونگذار قرار گرفته است، باید نقش متولیان مبارزه با قاچاق را در ارتکاب این جرم نیز بررسی کرد. درآمدهای نجومی مرتکبین این جرایم، از یک سو و حقوق و مزایای اندک متولیان پیشگیری و مقابله با این جرم در مقایسه با مرتکبان از سوی دیگر، شرایط و سوسه انگیزی را ایجاد می‌کند که مقاومت روانی-مادی انسان‌ها در برابر آن متزلزل می‌شود. بدین ترتیب، حمایت مادی و حرفه‌ای از کارکنان و متصدیان^۲ این حوزه ضروری می‌نماید، به طوری که وسوسه‌های مادی موجب غلبه بزهکاری بر درستکاری و سلطه‌ی بزهکاران بر کنش‌گران عدالت‌کیفری و دستگاههای اجرایی نشود. این نکته نیز از نظر قانونگذار دور نمانده است: ماده ۹ بر ارتقا کمی و کیفی حمایت از کارکنان و متصدیان مقابله با قاچاق کالا تاکید کرده است.

۸- امروزه، در حوزه جرم‌شناسی پیشگیری و بویژه پیشگیری از جرایم اقتصادی، از جمله جرم قاچاق کالای سلامت محور، بیش از پیش بر سیاست جنایی مشارکتی تاکید می‌شود، سیاستی که در مرحله تقنین، کشف، تعقیب، تحقیق، محاکمه و مجازات بر مداخله و حضور فعال جامعه مدنی، بویژه سازمان‌های مردم‌نهاد تاکید می‌کند. دولت‌ها برای تامین بهداشت و سلامت عمومی،

۱- ر. ک کرمی پور سیار، عباس، پیشگیری از جرم در موافقت نامه‌های امنیتی جمهوری اسلامی ایران، انتشارات مجد ۱۳۹۳؛ کلانتری، کیومرث، مجموعه قوانین و مقررات همکاری‌های بین‌المللی ایران کشورهای جهان در زمینه کیفری، انتشارات مجد، ۱۳۹۴.

۲- ر. ک: ابراهیمی، شهرام و صفایی، حامد، رویکرد قانونگذار به پیشگیری از جرم در قانون ارتقاء سلامت اداری مقابله با فساد، پژوهشنامه حقوق کیفری، پاییز زمستان ۱۳۹۴، شماره ۲، صص ۳۱ تا ۳۱؛ ابراهیمی، شهرام، پیشگیری در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲: چرایی، چیستی چگونگی، مجله تحقیقات حقوقی دانشگاه شهید بهشتی، در نوبت چاپ، شماره ۷۸، تابستان ۹۶.

در کنار اقدامات رسمی با هدف افزایش آگاهی‌های همگانی و فرهنگ مردم، تاسیس سازمانهای غیر دولتی حمایت از مصرف‌کننده و بهداشت عمومی را تشویق و ترغیب می‌کنند. قانونگذار، در دو قانون مصوب ۱۳۹۲ به این نکته نیز توجه داشته، چندان که از یک سو، در ماده ۶۶ قانون آیین دادرسی کیفری: اعلام جرم توسط سازمان‌های مردم نهاد و نیز شرکت آن‌ها در تمام مراحل فرآیند کیفری از جمله در حوزه «بهداشت عمومی» را پیش بینی کرده و از سوی دیگر، در بند ۱۰ ماده ۱۰ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز « ایجاد واحد جمع آوری گزارش‌های مردمی در دستگاه‌های کاشف» را تکلیف نموده است.

۹- بدین ترتیب می‌توان گفت که برای کنترل سنجیده‌ی جرم قاچاق کالای سلامت محور به یک سیاست جنایی هماهنگ شده‌ی دست کم منطقه ای، به یک سیاست جنایی مشارکتی، به سیاست اقتصادی مبتنی بر تولید و عرضه کالاهای کیفی، به سیاست ارتقاء فرهنگ عمومی درباره آثار اقتصادی، سیاسی و بهداشتی نامطلوب خرید و مصرف کالاهای قاچاق شده و به یک سیاست مبارزه با فساد در نهادهای متولی مقابله با این جرم، از طریق افزایش مزایای شغلی کارکنان این نهادها و ارتقاء « منشور اخلاق سازمانی» نیاز مبرم است.

۱۰- قوانینی که در حوزه قاچاق کالا و فساد اداری- مالی و به طور کلی در پهنه حقوق کیفری اقتصادی تصویب شده است، عمدتاً مربوط به دهه ۱۳۹۰ خورشیدی است. آنچه که اکنون مهم می‌نماید ارزیابی کارآمدی این قوانین از گذر بررسی اقدام‌های قضایی - اجرایی آن دسته از نهادهایی است که قانونگذار مسولیت‌های مختلفی به آن‌ها محول کرده است. در این چارچوب به پرسش‌های چندی باید پاسخ داد: تا چه اندازه حمایت از کارکنان و متصدیان مبارزه با قاچاق در دستور کار سیاست گذاران قرار گرفته است؟ تا چه میزان سیاست مبارزه با فساد در نهادهای مرتبط، از طریق ارتقاء اخلاق حرفه‌ای و افزایش مزایای مادی، به اجرا درآمده است؟ تا چه میزان دولت زمینه حضور و مداخله فعال سازمان‌های مردم نهاد را واقعاً فراهم کرده و از فعالیت آن‌ها استقبال می‌کند؟ تا چه اندازه وزارت امور خارجه در حوزه «دیپلماسی کیفری» فعال بوده است؟ تا چه میزان دولت در حوزه هماهنگ کردن سیاست جنایی کشورهای منطقه در قبال جرم قاچاق کالا، مصمم اقدام کرده است؟

۱۱- پاسخ به این سوالات نیاز به سنجش مستقل کارنامه‌ی نهادهای دولتی و جامعه‌ی مربوط

دارد. ناگفته پیداست که سیاست گذاری و به دنبال آن قانونگذاری کیفری مطلوب، زمانی منجر به نتیجه مورد نظر تصمیم گیران سیاست جنایی می‌شود که اسباب و لوازم اجرای قوانین و مقررات نیز فراهم شود، امری که آموزش پیام و گفتمان سیاست جنایی قانونگذار درباره جرم قاچاق کالای سلامت محور به کنشگران دولتی و جامعه‌ی را - که متنوع هم هستند - لازم دارد. هماهنگی بین سازمان‌های کاشف و نهادهای قضایی و شبه قضایی یعنی میان دادرها و دادگاه‌های عمومی، دادرها و دادگاه‌های انقلاب و سازمان تعزیرات حکومتی نیز بیش از پیش حیاتی می‌نماید، به طوری که برای ارتقاء کارآمدی کیفی و کمی کنترل قاچاق کالا و نجات اقتصاد کشور، سلامت و بهداشت مردم و اقتدار حاکمیت ملی از پیامدهای سوء این جرم، این پرسش مطرح می‌شود: آیا بهتر نیست صلاحیت رسیدگی به جرایم مرتبط با قاچاق کالا در یک مرجع، ترجیحاً در دادرها و دادگاه‌های عمومی (دادگستری) متمرکز شود؟ تجمیع صلاحیت مراجع سه گانه در دادگستری و تجمیع نسبی سازمان‌های اجرایی مربوط در این حوزه، بی‌گمان سیاست مقابله با قاچاق کالای سلامت محور از مبادی ورودی رسمی را نیز کارآمدتر می‌سازد.

۱۲- افزون بر این، با توجه به گسترش قاچاق کالای سلامت محور، به ویژه قاچاق کالای سلامت محور تقلبی که در نهایت سلامت مصرف‌کنندگان را در کل جهان در معرض خطر قرار میدهد و چرخه تولید، توزیع، حمل و نقل و مصرف را در کشورها تهدید می‌نماید، خوب است سازمان ملل یا سازمان همکاری اسلامی یا دست کم در سطح منطقه‌ی ایران، سازمان اکو، کنوانسیون^۱ جهت مبارزه با تولید، عرضه و قاچاق کالای سلامت محور تدوین نماید تا از این رهگذر سیاست جنایی کشورها در برابر این جرایم جهانی شده هماهنگ گردد.

۱ - گفتنی است که کنوانسیون شورای اروپا راجع به تولیدات پزشکی تقلبی جرایم مشابه تهدید کننده سلامت عمومی مصوب ۲۰۱۰ که در تاریخ ۲۸ اکتبر ۲۰۱۱ برای امضا دولت‌ها مفتوح شده است، یک سندی بین المللی است که تقلب، ساخت توزیع تولیدات پزشکی عرضه شده در بازار، بدون مجوز یا با نقض قواعد ایمنی را جرم انگاری می‌کند. این کنوانسیون به طور دقیقتر:

- ساخت تولیدات پزشکی تقلبی - تهیه تدارک پیشنهاد تهیه تدارک قاچاق محصولات تقلبی پزشکی؛
- جعل اسناد مربوط؛ - ساخت یا تهیه تدارک بدون مجوز محصولات پزشکی توزیع آن‌ها، بدون رعایت مقررات قانونی را جرم انگاری کرده است. شورای اروپا درباره مواد آرایشی هم اسناد چندی را به تصویب رسانده که هدف آن‌ها یکسان کردن سیاست دولت‌های عضو در برابر جرایم مربوط به تولیدات لوازم آرایشی - بهداشتی است. ضمناً دفتر سازمان ملل در وین، در ۱۴ ۱۵ فوریه ۲۰۱۳ سخنکنفرانسی بین المللی با موضوع «قاچاق مواد دارویی تقلبی»، به عنوان نوعی جرم سازمان یافته فراملی علیه سلامت عمومی، برگزار کرد.